

[T] **EEN MOOIE DIKKE DAME.
“ANNA”, HET GROOT WOORDENBOEK
AFRIKAANS EN NEDERLANDS**

ANNA is de roepnaam van een mooie, dikke dame met wie men meteen vriendschap wil sluiten. Een stoere naam, eigen aan het Nederlands én het Afrikaans, voor een stoer woordenboek: Afrikaans-Nederlands Nederlands-Afrikaans.

Het *Prisma Groot Woordenboek Afrikaans en Nederlands* is een bijzonder woordenboek; een historische publicatie – niet alleen als het eerste behoorlijke, tweetalige woordenboek voor dit talenpaar, maar ook vanwege het gevolgde model. Hoewel het Afrikaans zich uit het zeventiende-eeuwse Nederlands tot een zelfstandige taal met een eigen spelling, morfologie en grammatica ontwikkeld heeft, is er lexicaal qua vorm en betekenis zoveel overlap dat het normale model voor een tweetalig woordenboek – twee afzonderlijke delen voor de twee afzonderlijke talen – tot veel overbodige vermeldingen zou hebben geleid. Door een gloednieuw amalgamatiemodel voor woordenboeken van nauw verwante talen te ontwikkelen, werd dat probleem opgelost. Het mooie ervan is dat het model zich ook leent voor andere nauw verwante talen zoals de Nguni-, Sotho- en de Scandinavische talen.

Een woordenboek volgens het amalgamatiemodel hanteert twee verschillende talen alsof ze maar één taal zijn. Dat is mogelijk dankzij een ingenieus systeem waarbij de lemmata van de twee verschillende talen gewoon door elkaar staan, maar wel volgens taal gemarkeerd zijn. Alle Nederlandse trefwoorden

staan vet en romein afgedrukt, Afrikaanse vet en cursief. Dit geeft ANNA direct een contrastief karakter, waaruit de verschillen en overeenkomsten tussen de twee talen meteen zichtbaar zijn. Dankzij een glashelder systeem van markeringen en symbolen werkt het amalgamatiemodel geenszins vertroebelend, maar juist verhelderend.

Hoofdredacteur Willy Martin legt in de gebruiksaanwijzing uit dat er vijf soorten ingangen in ANNA voorkomen:

- (1) “absolute cognates” zijn woorden die in het Afrikaans en het Nederlands qua vorm én betekenis volledig identiek zijn, zoals **godin/godin** en **hart/hart**. Woorden in deze categorie worden met het symbool “A | N” gemarkeerd. Het Nederlands dient hier als metataal voor het geven van uitleg: bij de eerste betekenisonderscheiding van **hart** (met ❶ gemarkeerd) staat: “(meest belangrijke orgaan in het lichaam)”; gevolgd door voorbeelden in zowel het Nederlands als het Afrikaans (“toen ik dat zag, brak mijn hart *toe ek dit sien, het my hart gebreek*”).
- (2) “absolute cognates met vormverschil” zijn woorden die in de beide talen dezelfde betekenis(sen) hebben, maar een vormverschil vertonen dat zo gering is dat de woorden nog herkenbaar zijn, bijvoorbeeld **pijngrens/pyngrens**, **leeuwenaandeel/leeueaandeel** en **ontsnappen/ontsnap**. Ze worden eveneens met “A | N” gemarkeerd.
- (3) “partiële cognates” waren volgens Martin de moeilijkste categorie woorden om in het amalgamatiemodel onder te brengen. Dit zijn woorden die in de twee talen vormelijk en in (bepaalde) betekenis(sen) overeenstemmen, maar in ten minste één betekenis van elkaar verschillen, zoals **inruimen/inruim**. In beide talen kun je tijd of plaats voor iets of iemand inruimen, maar je kunt alleen in het Nederlands **een kast inruimen**; in het Afrikaans heet het *’n kas opruim*. Een is-ongelijk-teken (≠) waarschuwt de woordenboekgebruiker voor verschillen tussen het Afrikaans en het Nederlands.
- (4) “niet-cognates” zijn woorden met dezelfde betekenis, maar een duidelijk verschillende vorm, zoals N. **kameleon/A. verkleurmannetjie**,

met twee identieke betekenissen: ❶ een soort hagedis, en ❷ <fig.> een manteldraaier. “A” of “N” duidt aan of het woord exclusief Afrikaans ofwel exclusief Nederlands is. Niet-cognates staan ook apart in het woordenboek gelijkt, net als in een normaal tweetalig woordenboek. Zie ook N. **pompbediende/A. petroljoggie** en N. **versnellingsbak/A. ratkas**.

- (5) “valse vrienden” zijn woorden die alleen de vorm (bijna) gemeen hebben, maar geen enkele betekenis. Ze worden met (!) gemarkeerd. Voorbeelden zijn **amper/amper** (in het Nederlands “net wel”, maar in het Afrikaans “net niet”) en **poon/poon** (N. een soort vis; A. een paard).

Dat de twee talen in dit woordenboek door elkaar staan, is erg handig. De contrastieve benadering levert veel bruikbaar op. Een niet verwante taal leer je vanuit een nulpunt of tabula rasa; een nauw verwante taal leren houdt wel in dat je bepaalde grammaticale aspecten en onbekende lexicale items gewoon moet leren, maar vooral ook dat je je bewust moet zijn van overeenkomsten, kleine verschillen en valse vrienden. Anders kun je jezelf misschien wel in die andere taal begrijpelijk maken, maar dat betekent zeker nog niet dat je de taal op idiomatische wijze beheerst.

ANNA maakt de betekenis en de functie van bepaalde woorden die vanwege hun vorm verwarrend zouden kunnen zijn (zoals homoniemen) keurig duidelijk. Neem bijvoorbeeld imperfecta als **rook** (een presens in het Afrikaans) en **riek** (geen Afrikaans woord). Een Afrikaanstalige lezer zonder grammaticale kennis van het Nederlands stuit er zeker op in een tekst. ANNA’s uitleg levert de gebruiker echter voldoende informatie aan om hem/haar op de goede weg te zetten. Bij **riek** duiden de twee lemmata (❶**riek/hooivurk**; en ❷**rieken**, met het Afrikaanse *ruik* daarnaast) de betekenis(sen) duidelijk aan. Spijtig genoeg schiet ANNA wel in één opzicht tekort. Het is erg lastig dat ANNA niet aangeeft of een “de”-woord mannelijk of vrouwelijk is. Dat betekent dat de gebruiker niet weet welk persoonlijk voornaamwoord bij het naamwoord hoort. Daarvoor moet de Afrikaanstalige gebruiker het *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* inschakelen. Het Afrikaans kent geen onderscheid tussen woordgeslachten.

Het grote aantal voorbeelden, met name vertaalequivalenten van collocaties, idiomatiche uitdrukkingen en idiomem, stelt de woordenboek-gebruiker in staat niet alleen passief (op lees- en begripsniveau) met de taal om te gaan, maar ook productief (de taal te kunnen spreken en schrijven). Het is belangrijk te weten dat 'n *werpsel hondjies* in het Nederlands **een nest puppy's** is; of dat je in het Afrikaans *in die leeu se bek inloop*, maar je in het Nederlands **in het hol van de leeuw waagt**; en bovendien dat dat **hol** geen achterste is, maar een **ondergronds dierenverblijf** (al is "ondergronds" voor Zuid-Afrikaanse leeuwen wel raar).

Culturele verschillen spelen ook een rol. Is de Afrikaanse taal(gebruiker) in bepaalde opzichten iets beleefder dan de Nederlandse? Figuurlijk gesproken *vat* een Afrikaanstalige *iemand in die gesig*; je **trapt** hem niet **in het kruis** (of, erger nog, **op zijn pik**). Begrip voor de register van een taal is erg belangrijk, zeker ook bij vertalen. De waaier van labels is dus erg handig: informeel (zoals t.a.v. mijn laatste voorbeeld), formeel, vulgair (in het verklarende *Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal (HAT)* wordt er tussen *plat* en *obseer* onderscheiden), slang, verouderd, eufemistisch, pejoratief, beledigend, schertsend, kindertaal of studententaal. Het woordenboek waarschuwt in opmerkingen keurig voor woorden die in het Afrikaans aanstoot geven (bijvoorbeeld *meid*; in het Nederlands geenszins pejoratief). Toch zijn ze niet allemaal gemarkeerd: **kont** wordt alleen als (neutraal) Nederlands woord gemarkeerd, hoewel het ook bestaat als obscene Afrikaans woord. Een groot pluspunt is dat ANNA (meer dan *Van Dale*) labels op Belgisch Nederlandse woorden plakt (**plezant, schoonbroer**).

In bepaalde opzichten lijkt ANNA ook op een verklarend woordenboek, omdat woorden met een specifiek Afrikaanse of Nederlandse betekenis toegelicht worden: "**Rooitaal** A (<skerts.> **spotnaam vir Engels**) Engels ≠ *die Rooitaal gooi Engels kunnen spreken*", en "**orbietjie**. (**volksnaam vir oribi**) heel kleine Z-A antilopesoort".

Naast het lexicale deel, waarin de trefwoorden en hun vertalingen zijn opgenomen, beschikt ANNA over een nawerk (tweede deel) met een grammaticaal compendium van functiewoorden (voorzetsels, telwoorden, voegwoorden, voornaamwoorden en lidwoorden); een lijst van onregelmatige

Nederlandse werkwoorden; en zeer handige lijsten van geografische namen, eveneens met uitleg, bijvoorbeeld "Moerdijk: scheidslijn Noord- en Zuid-Nederland" en "Luik: 1. stad in België 2. provincie in België" (maar spijtig genoeg zonder de vermelding dat de Waalse stad Luik in het Frans "Liège" heet). Lijsten met taalnamen en een sectie met afkortingen maken ANNA compleet.

Wie vroeger Nederlands of Afrikaans leerde, was aangewezen op een verklarend woordenboek Afrikaans óf Nederlands (of allebei), óf op een vertalend woordenboek waarin één van deze talen zat, bijvoorbeeld Nederlands-Engels. Dat betekende via een derde taal werken; een omslachtig en onbevredigend procedé. Dankzij ANNA is er nu een woordenboek Afrikaans en Nederlands dat uitermate geschikt is voor degenen die deze talencombinatie (willen) gebruiken, of het nu om te leren, lezen, schrijven, spreken of vertalen is. De hoofdredacteur, zijn redactie, de medewerkers, de uitgevers en de donateurs verdienen onze oprechte dank en gelukwensen.

RENÉE MARAIS

*Groot woordenboek Afrikaans en Nederlands / Prisma Groot
Woordenboek Afrikaans en Nederlands; Hoofredacteur:
Willy Martin / Hoofdredacteur: Willy Martin; Pharos
Woordeboeke, Kaapstad, 2011 / Prisma, Houten, 2011;
2.228 p.*